

Før det begynte

Fra tidenes morgen frem til 2. verdenskrig

KJELL T. OLSEN **TEKST**

Den tidlige fallskjermhistorie i Norge er ikke dokumentert i sammenheng, og det meste er tilfeldig og dårlig dokumentert. Mye av det som fortelles her er ikke nedtegnet tidligere fordi fallskjerm den gang var en historisk bi-ting til flyets utvikling, ofte ikke verd å fortelle. Mente de den gang! Derfor er lite av dette tatt med når flyhistorien fortelles. Det har vært mye jobb å finne veien, men for oss med fallskjerm i hovedrollen, er dette historien om begynnelsen.

Vår begynnelsen. Derfor er det vel verdt innsatsen!

Mennesket har utfordret gravitasjonen med fall og flukt gjennom luften helt fra begynnelsen av menneskets historie.

Utallige er anekdotene og sagnene fra antikken om forsøk med vinger og fallbremsere som viser menneskets trang til å utforske og å overvinne begrensninger og hindre knyttet til luftrommet. De tidligste fallbremsere hadde en stiv ramme med en pyramideliknende konstruksjon av et tekstil over, slik som universalgeniet Leonardo da Vinci beskrev i sin berømte

tegning fra ca 1495. Denne konstruksjonen ble brukt av venetianeren Fausta Veranzio til et historisk dokumentert og vellykket hopp fra et tårn i Venezia i 1617. Men ikke før ballongferdene som brødrene Montgolfier startet med sin varmluftsballong 5. juni 1783, skulle de virkelige fallskjermutsprang begynne! Og de begynte!

Først var de drevet som forsøk på redningskonstruksjoner for ballonger og høye bygninger. Begge deler fordi de kunne ta og tok, fyr. I 1797, bare 14 år etter den første ballongflukten, tok Andre Jaques

Garnerin av i en ballong med en sammenlått fallskjerm utstyrt med kurv under, hvor han selv satt. I ca 800m høyde kuttet han løs sin fallskjerm som elegant foldet seg ut og med voldsomme svingninger landet han med en forstuet ankel i Parc Monceau i Paris den 22. oktober.

Den dokumenterbare fallskjermhistorien tar til.

Og det skulle i det kommende hundre år utføres tusenvis av slike utsprang fra ballong!

Det var faktisk et fast innslag på alle store utstillinger og sammenkomster at aeronautiske oppvisninger var hovedattraksjonen over hele den ballongflygende verden i dette hundreåret. Seletøy for fallskjerm kom i 1887 og den første sammenleggbare fallskjerm pakket i en separat metallbeholder kom i 1890. Sistnevnte var det Katchen Paulus fra Tyskland, som var Europas første kvinnelige fallskjermhopper og Paul Letteman, som sto for.

Med utbruddet av første verdenskrig eksploderte behovet kan man trygt si, for redning fra først og fremst observasjonsballonger fylt med brennbar hydrogengass, men også for flymannskapene var det redningsbehov. Fallskjermen Guardian Angel reddet hundrevis av ballongmannskaper fra den sikre død frem til krigsslutt i 1918. Men i fly?

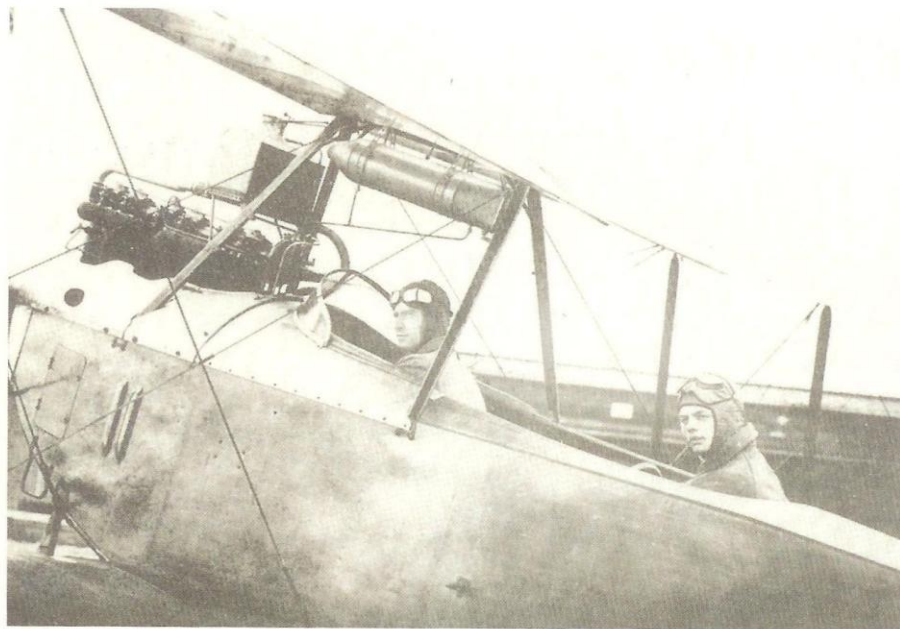
Leif Liers Phoenix Brandenburger C1 registrert N18 som ble brukt ved Haakon Qvillers første fallskjermutsprang over Vigernes ved Lillestrøm i mai 1921. Dette var det første hopp utført av en nordmann i Norge.

Nei da, her var generalene overbevist om at flygerne ville forlate sine luftfarkoster av frykt for fienden og ingen nasjonale flykorps benyttet fallskjerm i noen skala under den første verdenskrig! Og dessuten, en fallskjerm fastpent til yttersiden av flyet med brytetråd for utløsning, var vel heller ikke den beste redningsmetode fra et fallende fly, men likevel!

Fallskjermhistorien er som vi har sett vært en integrert del av luftferdenes historie frem til 1919 hvor Leslie Irvin og Floyd Smith hoppet fritt fall med en fallskjerm av silke, sammenpakket i en tøybeholder og utløst manuelt med et utløserhåndtak. Fallskjermen og dens bruk begynte sin egen historie. Og da våkner flykorpsene over hele verden og frem til slutten av tyveårene ble alle militære flygere utstyrt med fallskjerm.

1919 er et fallskjermhistorisk viktig årstall som også favner Norge, hvor Tryggve Gran, vår norske flygerhelt – verdens første nordsjøflyger – som under første verdenskrig var skvadronsjef i det engelske Royal Flying Corps. I 1919 kom nemlig Tryggve Gran til Norge på en rundtur for demonstrasjon av flyet G-EAKE, et Handley Page O/400 og var et ombygget bombefly. Gran hadde med seg en engelsk fallskjermhopper Mr. Fouldner, som med sin flyfaste fallskjerm hoppet ut av en åpning i flyets bunn og innledet fallskjermhoppings historie i Norge. Dette skjedde på Kjeller søndag den 30 august 1919.

Mr. Fouldner foretok mange utspfang i forbindelse med demonstrasjonene av G-EAKE i 1919 og 1920. Handley Page flyet ble også den direkte foranledning til at Norge fikk sin første fallskjermhopper, nemlig Haakon Qviller. Haakon, født i

Leif Lier i en av sine Poenix Brandenburger C1, klar for enda en tur.

1896, var en av industrimannen Theodor Qvillers mange barn. De bodde på den tiden i Kirkegt 10 i Lillestrøm hvor Theodor var i gang med å bygge Lillestrøm Cellulosefabrikk. Han var en meget anerkjent ingeniør med byggingen av flere cellulosefabrikker og 51 patenter bak seg!

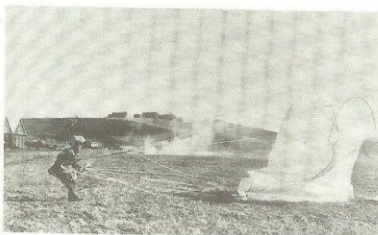
Theodor Qviller var levende interessert i flyging og når "Kjeller Flyveplads" ble etablert i 1912 kom dette til å prege livet i

Kirkegt. 10. Her vanket pionerene Tryggve Gran, Rittmester Thaulow, Leif Lier og kaptein Sem-Jacobsen som var sjef på Kjeller. Diskusjonene dreiet seg om fly og konstruksjoner og den unge Haakon ble positivt preget av dette. Den tidens flymaskiner var skjøre og gebrekkelige og de gikk følgelig lett i stykker! Deres flygere med bandasjer, gips og krykker var intet uvanlig syn i Lillestrøm på de

tider! Haakon tok en bra artium i 1916 og ble opptatt ved Norges Tekniske Høgskole i Trondheim, men han fullførte ikke sine studier. Dessverre hadde Haakon skadet et øye under laboratoriearbeid ved NTH og til sin store sorg fikk han derfor ikke ta "flyvercertifikat". Han begynte i stedet i Aftenposten som journalist og dekket begivenheten ved G-EAKE's ankomst til Kjeller.

Fallskjerm

Det tok mange år før det ble vanlig å benytte fallskjerm i flyvåpnet. De første flyene var riktignok meget saktegående og hadde muligheter for å kunne komme seg trygt ned på et lite jorde, men dersom fallskjerm hadde vært tilgjengelig ville den utvilsomt kunne ha reddet liv.

Sommeren 1928 ble det foretatt en rekke vellykkede fallskjerm-prøver på Kjeller. Haakon Qviller demonstrerte bl. a. fritt fall med forsinket utløsning, og det ble også gjort forsøk med sandsekker som ble kastet ut i fallskjerm fra forskjellige høyder.

Faldskjermopvisning og kunstflyvning

paa Kjeller søndag den 16de decb. kl. 1.

Haakon Qviller
foretar faldskjerm-sprang fra militær-maskiner i en høide av 2000 meter og 200 meter.

Billetpris: 1 krone.

Det var flyelev Mørk som i mars 1935 fikk æren av å være den første til å benytte fallskjerm i en nødsituasjon. Det skjedde fra en Moth som snudde seg på ryggen og mistet høyde under vinterøvelse på Storsjøen. Han lot seg falle ut av flyet, men hadde vanskeligheter med å finne utløsingsringen. Skjermen foldet seg ut etter 200 meters fall og Mørk kom seg uskadd ned på isen. Flyet holdt på å treffe en tømmerkjører i det det selte stille ned på isen 50 meter fra flygeren.

Allerede i 1923 ble det tillyst en fallskjermopvisning på Kjeller. Aviaen "Akershus" forteller at demonstrasjonen ble forpurret etter en overilet henvendelse til militærflygerne om å hindre fallskjerm-utspranget, da hopperen hadde nydt spirituosa. Det kom senere frem at han bare hadde nydt et kvantum cognac svarende til to drammer.

I det norskbygde flyet Kaje var det ikke mulig å få plass til fallskjerm. Det var først med Hauk i 1928 at det ble vanlig å benytte fallskjerm, selv om flygeren ble sittende med hodet over vindskjermen - ja, de lengste flygerne fikk hodet så høyt at de fikk utsikt over den øverste vingen.

Ved flyets avgang til Stockholm våren 1920 var Haakon med som journalist og den eneste som ble skadet da flyet havarerte ved avgang fra Østarrå for hjemreise til Kjeller. Han ble kastet 30 m ut fra flyet og en bandasjert arm og brukket tomme! Var den lave prisen for det stunet! Høsten 1920 var Leif Lier, Haakon og et par venner i Østerrike for å kjøpe fly. De fant flere eksemplarer av en av verdenskrigens slitere på tysk side, den dobbeltdekkete Hansa Brandenburger B.1 og vips var Leif Lier flyeier! Etter mange vidervedigheter kom de til København hvor Haakon overvar et fallskjermutsprang under ekstreme vindforhold.

Hopperen var en kvinne, Miss Sylva Boyden, 21 år og meget vakker. Berømt også etter at hun tidligere i 1920 ble den første kvinne som hoppet i Sverige. Haakon er nå svært inspirert og bestemmer seg for å hoppe og skrive om opplevelsen. Major Orr, Sylva Boydens onkel, stiller en Guardian Angel skjerm til Haakons rådighet, men med dårlig vær strekker ikke tiden til. Haakon må tilbake til Norge i Hansa Brandenburger en med Leif Lier, som skulle komme til å fly Haakon på mer enn 200 hopp.

I 1921 traff Haakon den svenske Fallskjermhopperen og konstruktøren Raoul Thørnblad som ble Sveriges første fallskjermhopper den 9. juni 1920. Han patenterte senere sin egen konstruksjon og fikk US pat. 1.649.934 for fallskjerm fastspent

i flyet, og senere en manuelt utløst skjerm for fritt fall, US pat. 1.685.688! Både Haakon Qviller og Leif Lier fikk instruksjon av Thørnblad på den tyske Heinecke skjermen som han da var agent for, men rakk ikke å hoppe før Thørnblad ble utsatt for et uhell og alle ting utsatt.

Like etter traff de selv den tyske konstruktøren Heinecke når denne demonstrerte sin fallskjerm for Marinens Flyvevesen i Horten. Demonstrasjonen var ikke vellykket men da det ble brukt sandsekker var ingen skade skjedd. Men det innbød ikke akkurat til å kjøpe skjermen, langtmindre prøve seg på et "viljehopp"!

Etter grundig opplæring ble Haakon ansett som ekspert av Heinecke og fikk endelig kjøpt en skjerm, på krita! Hjemme i Lillestrøm fortsatte Haakon å prøve skjermen med sandsekk uten å lykkes. Sekken lagde et søkk i bakken på en fot. Etter denne prøven utalte han at nå ville han ikke la seg distrahere av sandsekker mer, nå ville han prøve selv, neste dag! Dette hadde vært planlagt en stund, og ved hjelp av litt innflytelse gjort gjeldende, fikk han ja på sin søknad til Lillestrøms politimester om tillatelse til å foreta fallskjermutsprang.

Her setter vi en strek for denne gang. Historien fortsetter i Frittfall #2/10.

Klipp fra "Kjeller Flyplass 1912 - 1997"

FORTSATT FRA FALLSKJERMHISTORIE FØR DET BEGYNTE I FRITTFALL #1/10:

HAAKON QVILLER

HAAKON QVILLER FIKK
JA PÅ SIN SØKNAD TIL
LILLESTRØMS POLITIMESTER
OM TILLATELSE TIL Å FORETA
FALLSKJERMUTSPRANG. OM
DETTE FORTELLER HAN SELV I
EN ARTIKKEL HAN SKREV I 1926:

KJELL T. OLSEN TEKST

Det var en herlig maldag for fem år siden. Det blåste en svak bris på 5-6m. Leif Lier gjorde flyvemaskinen klar for det første fallskjermutsprang som var utført av noen nordmann. Selv drev jeg på og pakket fallskjermen. Det gjaldt i minste detalj å følge instruksjonen jeg hadde fått. Og jeg innrømmer det, jeg skalv litt på hånden da jeg lå fallskjermlienen til rette. Best å komme av sted.

En spøkefull passasjer fulgte med i flyvemaskinen. Han satt og holdt meg på pulsen under oppturen. Skjermen hadde jeg plassert som sittepute i maskinen. For tiende gang kjente jeg etter om karabinkrokene var ordentlig fastspendt til fallskjermbeltet og om den line som skal trekke skjermen ut av hylsteret var oppkveilet på rett

måte. Dem må ikke få flage fritt i luften for da risikerer jeg å få den rundt armer og ben; og da ville det gå med meg som med sandsekken: En fot dypt avtrykk av meg i bakken.

Vi er i 500 m høyde og nærmer oss stedet hvor jeg har tenkt å springe ut, så at vinden kunne føre meg tilbake til startplassen. Jeg sitter en stund på kanten av gondolen og venter. Det blåser godt her oppe. En fart på 120km. Føles som en ordentlig real storm. Lier drosler motoren som tegn på at her kan jeg hoppe. En ubrutt rekke av loddrett fallende sandsekker farer i et kort sekund forbi mitt indre øye. "Det braker til helsike" tenkte jeg og kaster meg forover i rommet. Verre og verre! Jeg går i tull nedover. Jeg faller gjennom et tilsynelatende vektløst rom. Og har heller ikke følelsen at jeg veier noe. Armer og ben slenger på en underlig leddløs måte. Bildet av jorden blir forvirret. Det hele svirrer rundt som en grammofonplate. Så fikk jeg et ordentlig rykk. Nei, så sannelig, der virket skjermen all right!

Ingen var mer forundret enn meg! De første 4-5 sekunder fritt fall virker temmelig lenge i førstningen. Det gikk virkelig fin fint. Himmelen og jord kjøret ikke lenger karusell. Det var herlig

å konstatere, at jeg hadde marken i retning av benene og himmelen på den motsatte kanten. Og høyt der oppe 8-10 meter over meg skinte solen i verdens vakreste parasoll mot en blå bakgrunn – sølv, gull og asur! Så underlig stille etter motorlarmen i flyvemaskinen. Det er vidunderlige sekunder dette, når man farer ensom og lydløst gjennom rommet.

Et dempet brus stiger opp fra jorden. Ja så sannelig, det er menneskestemmer. Folkene ser jeg også – de ser ut som fluelort på en grønn vegg. Der kommer flyvemaskinen bråkende tilbake. Passasjeren henger med hele kroppen ut over gondolkanten. Han ramler forhåpentlig ut, tenker jeg, så slipper han å ta pulsen neste gang jeg skal hoppe. Lier strekke hals og tøyer den i lengste laget. Begge virker opprørt. Bare ikke Lier glømmer seg bort, der han ligger steilt i spiral rundt skjermen, med vingespissen pekende rett mot bakken. Hva er det de glør etter? Kan ikke guttene la meg i fred med mine nye og egenartede lykkeforenmelser, i stedet for å ligge og flakse her kloss innpå skjermen.

- Ai, ai, sigaretten! Den hadde jeg nær glemt! Jeg får etuiet opp av

LIEUTENANT HAAKON
QVILLER,

Champion Parachutist, who will probably do some sensational descents in Melbourne shortly by arrangement with 3LO and the Aero Club.
Read About His Exploits.

Haakon Qviller.

lommen og putter en sigarett i munnen. Fyrstikken tenner jeg inne i esken mot det svake luftdrag fra nedden. Jeg inhalerer røken fra min yndlings sigarett. De sirlige røkråker forsvinner opp under skjermkuppelen. Der retter Lier opp maskinen ut av spiralen og tar veien mot landingsplassen. Han så vel sigaretttrøken og forsto at han hadde tapt vårt veddemål!

Skjermen pendler svakt. Her husker jeg velbehagelig i bare luft og røker. En fallskjerm kan til sine tider være en komfortabel ekvipasje! Der like foran meg i vindretningen ser jeg et nybygg. Jeg vil nødig dale ned på mønet på reisverket med 5-6 meters fart i sekundet. Derfor gjelder det å øke fallhastigheten. Det går en line fra skjermkuppelens sentrum og ned til meg. Trekker jeg i linen, så følger duken med og danner en kjegle med spissen ned. Jeg må bare passe på at ikke hele tyngden kommer på midtlinjen, for da blir det bare en lang hvit pølse igjen av skjermen. – Jeg trakk midten på skjermen et godt stykke ned og hadde det inntrykk at jorden kom farende raskere opp mot meg. Noen meter over bakken slapp jeg linen og landet i en åker like ved tilskuerne.

Nedkomsten var temmelig hård, jeg slo kolbøtte, men kom godt fra det. Der foran alle andre kom en liten gutt løpende mot meg. Jeg dro kjensel på ham. Jo visst var det Teddy, min yngste bror på syv år. Jasså, hadde guttungen stabbet og gått to kilometer? Det ante meg at resten av familien også var i farvannet. Nei, han var nok alene. Han sto og så på meg uten et ord, så gikk det et smil over gutteansiktet; og han snudde seg helt rundt og løp, løp hjem.

Siden hørte jeg, at Teddy andpusten og varm var kommet springene hjem til

min far: "Dø, dø, pappa! Haakon har falt ut av en flyvemaskin. De sa han var 500 millimeter oppe i luften". "Hva er det du sier gutt?" "Han kom dalende ned der jeg stod; og så hadde han en stor hvit paraply over seg". "Å en fallskjerm" sa far beroliget.

Men oppe i åkeren begynte det å bli folksomt. Det kunne begynne å gå ut over vinter rugens spede grønne spirer. Hurtig samlet jeg fallskjermen sammen og sprang de 10-20 meterne bort til veien. – Da kom bonden som eide jordet. Han var rød i toppen og rasende som en tyrk.

"Å å er dettane for noen ablegøyer? Åffer i heiteste - skal De drive med dette engletullet midt oppe i åkeren min? Folk flyr jo som gærne og trækker ned rugen!" Jeg forsøkte å forklare ham at på grunn av vinden var revet et halvt hundre meter ut av kurs, og at jeg hadde ment å lande på havnegangen, som vi hadde ment å starte fra. Og den var i hvert fall ikke hans. Dette fallskjermutspranget hadde jeg dessuten holdt hemmelig; ikke en sjel skulle vite om det.

Han bare blåste: "Puh, hemmelig, her flyr hundrevis av folk og trækker, og det er De som har skylden. De og disse fordømte ablegøylene Deres. Men det skal brenne meg bli dyrt! 1000 kroner skal jeg ha i erstatning!"

Jeg mottok virkelig et erstatningskrav på 1000 kroner. Jeg ba lensmannen oppta skjønn over den skade som var forvoldt ved at jeg satte hælene i åkeren. Og så ble det stilt. Men da sendte jeg også gårdbrukeren en unnskyldningsskrivelse. Han hadde jo rett. Det var hans åker!

Så langt Haakon Qvillers egen beretning om det første fallskjermhopp utført i Norge av en nordmann.

Stedet var Vigernes 2 km Syd/Øst for

Lillestrøm og mai måned 1921 er sikker tidfesting, dagen er mest sannsynlig mandag 9. mai. Fallskjermen han brukte var en tysk Heinecke skjerm. Automatisk utløst. Flyet var en Brandenburger B.1./2.H.6, Pl 76.05, registrert som N-18 på Leif Lier, Norsk Flyvebyrå AS. Flyger var Leif Lier.

Og så gikk det slag i slag. Haakon Qviller og Leif Lier gjennomførte mange oppvisninger over hele Norge, og Haakon Qviller ble den første profesjonelle norske fallskjermhopper. De mindre brødrene hans lånte skjermen som de hjalp til å berge og pakke ved utsprang i nærheten, spente den på seg og ved å løpe opp i vinden på Pedersjordet kunne de "hoppe" opptil en 20-30 meter.

I 1923 skulle han utføre utsprang på Kjeller for å demonstrere sine skjerm med manuelle utløserhåndtak, men dette ble avvist da som avisen "Akershus" forteller,

han ble nemlig "mistenkt for å ha nydt spiritus. Det kom senere frem at han bare hadde nydt et kvantum svarende til et par drammer cognac". Å du og du!

I 1926 på Kjeller, ble en demonstrasjonen av fallskjerm med manuelt utløsning gjennomført av Qviller og i 1928 ble alle norske militærflygere utstyrt med fallskjerm.

I 1927 satte Haakon Qviller kurs for Australia etter et kort opphold i Italia som på den tid var ledende på utviklingen av automatisk utløste skjerm. Haakon har byttet sin gamle og slitte Heinecke skjerm med en Thørnblad type med mulighet for manuell utløsning.

Den 27. januar 1928 holder han oppvisning over Domain ved Sydney etter forutgående PR. Han hopper fra 400 fot (!) og 6000 mennesker bivånet at han og skjermen havnet i et tre. Mange trodde at han var omkommet, men han satt rolig og

Flyveuheldet ved Lillestrøm lørdag.

Fra dette flyveapparatet, en Handley Page O-400, foretok Mr Fouldner Norges første fallskjermhopp 30. august 1919 på Kjeller.

